

IZRICANJE NEIZRECIVE RIJEČI:
INTERPRETACIJA *HYMNUS AD DEUM* MARKA MARULIĆA

Neven Jovanović

UDK: 821.163.42-1.09 Marulić, M.
821.163.42-1
Izvorni znanstveni rad

Neven Jovanović
Filozofski fakultet
Zagreb

1.

“Poredak je u pjesmi veoma zgodan (...) a tamo amo ima i zanosna poleta.”
– “*Himan Bogu*, ponajbolje ostvarenje Marulićeve latinske Muze...”¹

Ove dvije ocjene dijeli stotinu godina; spaja ih stav da je *Hymnus ad Deum* po nečemu privlačno djelo. U čemu je ta privlačnost? U pravilnoj kompoziciji, domišljatim vezama i aluzijama na Lukrecija, kako tvrdi Šrepel koncem devetnaestog stoljeća? U žanrovskoj pripadnosti, porabi antičkog mitološkog aparata i zazivanju Muze, kako tvrdi Tomasović koncem dvadesetog? Ili drugdje?

Vrsnoća *Himna Bogu* jest u tome što pjesma snažno djeluje na čitaoca, djeluje danas i ovdje. Štoviše, imamo svjedočanstvo da je djelovala i 1899, budući da je od trijeznog sveučilišnog profesora i filologa izmamila škrtu naznaku o postojanju

---

¹ Prva ocjena: Milivoj Šrepel, “O Marulićevim latinskim pjesmama”, *Nastavni vjesnik*, VII, Zagreb 1899, (s. 346-355), s. 354. Druga ocjena: Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul: monografija*, Zagreb: Erasmus naklada; Split: Književni krug – *Marulianum*, ZAZNOK, 1999, s. 120. – M. Šrepel objavio je prvo, i dosad jedino cjelovito, izdanje latinskog teksta *Himna*, u okviru rada “Marulićeve latinske pjesme,” *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 2, Zagreb 1899. (s. 31-34). Napominjem usputno da se posve nedavno pojavio prvi prijevod *Himna*; ulomke pjesme preveo je na engleski Graham McMasters, kao “Hymn to God” u: Marko Marulić, “Latin Poems,” *Most / The Bridge. A Journal of Croatian Literature*, 1-4 (1999); *Hymnus* je na s. 72-73.

ne-pozitivističkih, neizmjerivih aspekata Marulićeva teksta; “zanosan polet” ne da se numerički prikazati ni objasniti pomoću leksikonskih *realia*.

Hymnus ad Deum i danas je dojmljiv, ili “moderan”, zahvaljujući svojoj otvorenosti. Ona je dvojaka. S jedne strane, logika *Himna* više je emotivna nego racionalna, pjesma govori višeznačno ili čak nejasno; obje karakteristike približavaju *Hymnus* modernoj poeziji. S druge strane, čitanje *Himna Bogu* može biti oslobađajući čin.

2.

Kad se Šrepel 1899. osvrnuo na sadržaj, strukturu i vrijednost *Himna Bogu*, bilo je to na jedva nešto više od dvije stranice ogleđa “O Marulićevim latinskim pjesmama.” Međutim, Šrepelove su stranice sve do danas—dakle, čitavo stoljeće—ostale najopširniji i najvažniji prikaz *Himna*. Od preispitivanja tog prikaza krenula je moja interpretacija.

Šrepel posebno ističe preglednost Marulićeve kompozicije. U prilog tome, analizira tematske cjeline i broj stihova koji je pjesnik svakoj cjelini dodijelio. Shema sastavljena prema Šrepelovoj analizi izgledat će ovako:

<i>tematska cjelina</i>	<i>broj stihova (redni broj početnog i završnog stiha)</i>
UVOD, KOJI JE SASTAVLJEN OD DVA ČLANA	5+5 (1-10)
PREDMET: ČETIRI GLAVNA DIJELA	88 <90> ² (11-100)
opća svojstva Božja	10 (11-20)
kozmogonija	30 (21-50)
Zemlja sama	34 <36> (51-84 <86>)
ljudski rod	14 (<87-100>)
ZAVRŠETAK	17 (<101-117>)

Šrepel zaključuje: “Prema tomu ima (*sic*) ovaj razmjor: 10 + 10 + 30 + 34 + 14 + 17 = 115 stihova, od kojih 88 pripada jezgri pjesme, a 27 početku i koncu.”³

² Danas poznajemo dva stiha *Himna Bogu* za koje Šrepel nije znao (st. 53-54). To dovodi do nesklada između Šrepelove i moderne numeracije stihova. Radi lakšeg čitaočeva snalaženja, u ovoj shemi navedeno je i današnje stanje (u prelomljenim zagrada). Za nove spoznaje o stanju teksta *Hymnus ad Deum* usp. Neven J o v a n o v i ć, “Vindiciae Marulianae”, *Colloquia Maruliana* IX, Split–Rim 2000, s. 413-14.

³ M. Š r e p e l, n. dj. (“O Marulićevim...”), s. 354.

Prvi izdavač *Himna* predstavlja tako Marulićevu pjesmu kao racionalnu, klasicističku tvorevinu, asimetričnu upravo onoliko koliko treba da poezija ne bi robovala matematici. Koliko se Šrepelova shema podudara s realnošću Marulićeva teksta? Odgovor je iznenađujući. Šrepelu se mogu naći dvije, i to vrlo bitne, zamjerke (posve zanemarivši činjenicu da za nas *Hymnus ad Deum* ima dva stiha više no što ga je imao 1899).

Prvo, granice Šrepelove podjele ne podudaraju se s onim što je Marulić napisao. Uvid u original pokazat će da uvod ide do stiha 9; u 10 već počinje zaziv Boga, te se opkoračenjem prelijeva u stih 11. Početak kozmogonije nalazimo tek u stihu 25; prihvatimo li za početak prvi raniji stih u kome se Bog titulira kao Stvaralac, granica se pomiče najviše do 23. Opis zemaljskih darova počinje u najboljem slučaju u stihu 62; prije toga Marulić govori o atmosferskim pojavama, onome što prema antičkom poimanju svijeta pripada elementu zraka, a ne zemlje. Ljudski rod kao tema najavljen je u 89-90, a prava tema postaje u 91. Složio bih se sa Šrepelom tek oko završnog dijela, koji počinje u stihu 101.

Drugo: čitavu je podjelu *Himna* po tematskim cjelinama moguće provesti sasvim drugačije. Evo mojeg pokušaja:

<i>tematska cjelina</i>	<i>broj stihova (redni broj početnog i završnog stiha)</i>
obraćanje Muzi	5 (1-5)
obraćanje Bogu (zaziv)	4 (6-9)
POHVALA BOGA	15 (10-24)
BOŽJA DJELA (aretalogija): a. stvaranje svijeta (razdvajanje elemenata, Sunce, Mjesec, zvijezde, noć i dan, godišnja doba, Zemlja, vode, pojave u zraku, živa bića: biljke, životinje, rudna bogatstva i dragocjenosti)	64 (25-88)
b. pauza: umorna Muza, obraćanje Bogu	3 (88-90)
c. ljudski rod	10 (91-100)
obraćanje Muzi	6 (101-106)
nespoznatljivost Boga	5 (107-111)
poziv Muzi na šutljivo razmatranje	2 (112-113)
završetak: vjerovanje i nada	5 (113-117)

Nova raščlamba otkriva četiri nova momenta. Svi su važni za interpretaciju.

2.1

Prvo, bolje se uočava himničnost Marulićeve pjesme, duboka ukorijenjenost djela u žanru.⁴

Antički himan, podjednako kulturni i literarni, grčki i rimski, slijedi oblik molitve. Himan počinje zazivom (*invocatio*, ἐπικλησις): preciznim navođenjem imena, atributa, genealogije i omiljenih boravišta boga kome je himan upućen; poruka bogu, da bi bila saslušana, mora imati točnu "adresu." Slijedi predikacija (*pars epica*, ἐυλογία ili ἀρεταλογία), opis i pohvala božje moći; time molilac navodi različite razloge zašto je upravo ovo božanstvo u stanju ispuniti njegove želje. Predikacija je na razini izraza prepoznatljiva po gomilanju participa, odnosnih rečenica (tzv. relativni stil), po anaforičkom apostrofiranju božanstva u "ti-stilu," često u poliptotu (*tu / ad te / a te / per te / nec sine te*), po formulama svemoći (npr. Lucr. 1,31: *tu sola potes*, "ti jedina možeš"). Antički himan zaključuje pozdravna formula praćena molbom ili zahvalom. Formalna obilježja poganskog himna preuzelo je kršćanstvo, uz nužne sadržajne adaptacije.

Marulićeva *invocatio* stihovi su 6-9; tu su istovremeno molba za božju naklonost (6: *fave... nec sperne*) i *captatio benevolentiae*. Stihovi 10-100 čine aretalogiju. Završetak pjesme (113-117) umjesto poganske molbe donosi kršćansku varijaciju: lirski subjekt ispovijeda svoju vjeru u Boga i u susret s Njime na drugome svijetu.

Marulićev tekst vrvi stilskim izražajnim sredstvima himna. Dovoljno je baciti pogled na odjeljak s pohvalom božanske osobe (10-24) i na aretalogiju (25-100). *Laudes Dei* otvara apostrofa, s vokativima koji opisuju Boga kao tvorca, njegov aspekt najbitniji za Marulićevu temu: *O... sator... maiestas... Deus... o.. genitor* (10-12); slijedi par relativnih nizova: dvočlani *cui... cui...* (12-14), i tročlani *cui... et cuius... et quem...* Stihovi 14-17 zamjenjuju genealogiju poganskog boga, budući da Bog Otac ne biva rođen. Slično tome, stihovi 21-23 nadomještaju navođenje omiljenih boravišta poganskih bogova govorom o Božjoj skrivenosti i posvudašnjosti. Završetak odjeljka simetričan je početku, zaziva Božje ime s tri daljnja vokativa koji izriču specifične Božje moći: *Deus... repertor... auctor... moderator* (23-24).

Nastavak, koji prati Božje stvaranje svijeta (25-88), čitav je sročten u "ti-stilu;" oblicima zamjenice za 2. lice (*tu / per te / teque*) počinju stihovi 25, 28, 31, 49, 53, 55, 60, 62, 69, 74. Marulić stvara književni, a ne ritualni tekst; pjesnik "ti-stilu" ne robuje, te rečenica koja govori o danu, noći i godišnjim dobima (35-41) može početi samim glagolom *diuidis*, bez izricanja lične zamjenice. I rečenica

⁴ Žanrovsku i formalnu analizu himna usp. u klasičnom djelu: Eduard N o r d e n, *Agnostos Theos. Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede*, Leipzig – Berlin 1913, s. 143-176, uz kasniji osvrt u: Klaus T h r a e d e, "Hymnus I", u *Reallexikon für Antike und Christentum*, sv. 16, 915-46.

poslije ove, o vodama (41-48), donosi varijaciju: doduše počinje prijedložnim *per te*, ali taj je početak *unutar* stiha, iza cezure.

2.2

Drugo što nova raščlamba naglašava jest okolnost da u *Himnu Bogu* ne sudjeluju dva lika (lirski subjekt i Bog), već tri. Lirski subjekt govori i o Muzi, i obraća joj se izravno. "Zaziv pak Muze (...) sasvim je običan u starih pjesnika, za kojima se povode i noviji," brzo je skinuo Šrepel pitanje s dnevnog reda.⁵ No, želimo li interpretirati *Hymnus ad Deum* kao samostalnu umjetninu, činjenica da je autor posegnuo za standardnim motivom manje je važna od pitanja zašto je to učinio, i kakav učinak ima ta umjetnička odluka.

Pogledajmo pažljivije tekst. Muza se ne pojavljuje samo u zazivu, već još dva puta: kao dio kratkog prelaza ka finalu stvaranja (89-90) i kao adresat u cijeloj završnici (specifično 102-113), gdje iznenada saznajemo i njezin točan identitet; ne radi se o bilo kojoj Muzi, niti o metonimiji za svih devet, već upravo o Uraniji, Muzi astronomije i prirodnih znanosti. Muza se doima neraskidivo povezana s Bogom, jer odmah pošto spomene nju, autor spominje i Njega. Kako se Muza ponaša? Lirski subjekt prvo je potiče (4-5: *fer... concine...*), zatim je ona umorna (88-89 *iam fessa... sudat...*), da bi naglo izmakla kontroli lirskoga ja (102-103: *quo me... Musa, rapis?*), te je subjekt napokon ušutkuje (112: *Ergo pone... tacita iam mente uoluta*).

Lik Muze omogućava Maruliću da govori o svome vlastitom talentu, o svojoj inspiraciji, o kreativnosti. Ta je kreativnost najprije pjesnička. Kad autor opetovano spominje Muzinu stopu (stihovi 2 i 89), on pleše amo-tamo između doslovnog i prenesenog značenja riječi. Muza je pjesma, te ima stopu (*magnanimus pes* iz 2 može se shvatiti posve tehnički, u smislu "herojske mjere", tj. heksametra); Muza je ujedno i tjelesno biće, te stopu diže, i njena se stopa umara od silnog hodanja (88-89). No poezija nije jedino područje otvoreno kreativnosti. Sjetimo se, Muza se zove Uranija; ona raspolaže ne samo moću pjesništva, nego i moću spoznaje svijeta. Kao za antiku, tako su i za humanizam i renesansu zvjezdoznanstvo i prirodnoznanstvo *umijeća*, tj. u isti mah znanost i umjetnost.

Ali zašto subjekt mora opominjati Muzu da odloži gitaru? Čemu Muza koja šuti?

Kreativna moć, utjelovljena u Muzi, samostalna je, ne podliježe posve kontroli volje, svijesti, vjere. S jedne strane, to je dobro; kreativnost je *dar*, i upravo ona omogućava sponu između lirskog subjekta i razumom nedohvatnog Boga. Na početku *Himna* Muza je posrednica koja *nosi žrtve* nebeskom Ocu. *Žrtve su stihovi pjesme koju upravo čitamo*. S druge strane, angažiranje kreativnosti za potrebe vjere sa sobom nosi dva problema. Prvo, dar je potrošiv, talent ima svoje izražajne granice, kako vidimo u 88-89. Drugi je problem mnogo ozbiljniji: kretanje talenta

---

⁵ Š r e p e l, n. dj, s. 354.

ne poštuje granice koje je postavila religija. Talent treba usmjeravati; zato se Bog i Muza svaki put spominju u kompletu. Čak i tako, u 101-103 lirski je subjekt prinuđen pritegnuti Muzi uzde; na početku pjesme ju je poticao, pred desetak stihova opravdavao je njezin zamor i molio je za još samo malo snage, no sada se kreativni zanos mora zaustaviti, treba spriječiti gubitak kontrole pred veličanstvom spekulacije (102-103: *me tantarum culmine rerum captum*). Ovdje se budi super-ego, isti glas koji u *Evangelistaru* oštro i bogobojazno odjeljuje područje mudrosti koju je Bog namijenio čovjeku od “one druge”, “svjetske ili svjetovne”.⁶

A čemu Muza koja šuti? U šutljivoj kontemplaciji subjekt i kreativnost, svijest i podsvijest, bivaju izjednačeni i spojeni; glasnica i pošiljalac opet su zajedno, i to na novoj i višoj razini; onoj koja ne bi bila dostupna bez glasničina napornog i opasnog putovanja.

2.3

Treći nalaz s nove šetnje Šrepelovom stazom jest spoznaja da struktura Marulićeve pjesme nije pravocrtna.

Po Šrepelu, *Hymnus ad Deum* teče u ravnoj liniji: uvod – Bog – stvaranje – kruna stvaranja, čovjek – završetak. Ovu sliku moramo retuširati već uzimajući u obzir naglo zaustavljanje (87-88) i predah (88-90) radi prikupljanja snage za finale; ako tijek pjesme i jest pravocrtan, ne odvija se uvijek istom brzinom. Ovo je možda manje bitno. Ali, osim što pripovijedanje ponegdje zastaje, na drugim mjestima ono sustavno skače naprijed, istrčava pred rudo. Prolepsa je jedan od temeljnih postupaka epskoga dijela *Himna*.

Sunce je nastalo “da bi *nama* stvaralo dane;” Mjesec i zvijezde služe “da svijetle dok *smrtna tijela* počivaju” (28-33). Godišnja doba postoje isključivo kao prilike za različite ljudske, poljoprivredne aktivnosti: proljeće je namijenjeno oranju, ljeto žetvi, jesen berbi, zima počinku u kući (34-41). Veličanstvenost snijega prikazana je kroz sliku čovjeka-putnika zalutalog u bijeloj pustoši (55-59). Zemaljska je vegetacija takva da “bogatí porod nikad ne iznevjeri *težakove* nezasiťne nade;” zemlja rađa ono što je korisno čovjeku: žito, grožđe, travu za ispašu, voćke, šume (62-68). *Hymnus*, dakle, sve što je stvoreno prikazuje iz perspektive čovjeka, premda o stvaranju ljudske vrste službeno govore tek stihovi 91-100. Čitalac neprestano biva bacan amo-tamo, između vremena Geneze i vremena sadašnjeg; poput neke vrste čudotvornog graha, pripovijedanje *Himna* pušta izboje visoko u oblake sadašnjosti.

Kakav je učinak ovih postupaka?

Česte prolepse pripremaju teren, navikavaju čitaoca na misao koja biva jasno izrečena tek u 93-96: čovjek postoji da bi vladao svijetom (a svijet postoji za čovjeka).⁷ S druge strane, prolepse pozivaju čitaoca da djela znana iz Biblije nađe i doživi u vlastitom svijetu; Bog je oko nas.

⁶ Marko Marulić, *Evangelistar*, Split 1985, sv. I, s. 280 (poglavlje E. 3.7).

⁷ Valja napomenuti da je ovo tek *jedna* među svrhama, kao i da prvu svrhu čovjeka, utjelovljenje vrhunca ljepote i duha, autor samo skicira (91-92), a o trećoj svrsi, blaženstvu

2.4

Napokon, tražili smo u Marulićevu tekstu pravilan raspored broja stihova. Naša je potraga uspjela *djelomično*.

Pravilnosti u *Himnu* postoje na mikro- i makrostilističkoj razini. Neke smo već spomenuli u opisu himničkog stila. Još koji primjer? Početak pjesme, rečenica duga pet stihova, izrazitu koherenciju ostvaruje isprepletanjem zvukovnih i sintaktičkih podudarnosti. Prva dva stiha povezuje paralelizam priložne oznake na kraju stiha: *tran' ardua nubila mundi – trans sydera coeli* (isti je i redosljed: prijedlog – imenica – atribut u genitivu). Stihovi 2 i 3 obiluju aliteracijama i asonancijama: *MagnaniMuM, Mea Musa, pedeM – ad SuperaS ScandenS arceS atque aurea templa*. Napokon, svaki neparni stih (1, 3, 5) počinje identičnom gramatičkom konstrukcijom: prvo dopuna, potom particip prezenta u nominativu jednine, čiji dočetak *-ens* pada na početak stope: *Nunc sublime ferENS – ad superas scandENS – aera permulcENS*.

Na makrostilističkoj razini, početak Božje aretalogije čine tri paralelne cjeline od po tri stiha, jasno artikulirane anaforam *Tu* (25-33: *Tu – coelo, Tu – lucas, Tu – terras*). Slijede dvije sadržajne i rečenične cjeline koje obuhvaćaju po sedam i pol stihova svaka (34-41: *Diuidis – agens*; 41-48: *Per Te – liquorem*); svaka cjelina pri kraju ima dvije odnosne rečenice od po dva stiha, uvedene anaforam: 38-40 *et quibus... et quibus...* – 45-48 *quam... quamque...* Potom dolazi cjelina od četiri stiha u kojoj još možemo vidjeti protutežu frapantnom paralelizmu dvostihova 53-54 i 55-57, povezanih ponavljanjem *Teque volente* i participima u ablativu (*crepitanti... fragore – candentibus... alis*).

Međutim, tu je negdje simetriji kraj. Već se i dvostih 55-57 opkoračenjem prelijeva u sljedeća tri stiha, u sliku zalutalog putnika. Daljnje sadržajne cjeline obasežu posve neskladan broj stihova: dva, sedam, pet, osam, devet, deset... Svaka simetrija ostaje na mikrotilističkoj razini, unutar rečenice.

Analiza kompozicije pokazuje da *Hymnus ad Deum* kreće od uravnoteženosti, paralelizma, sklada; ta uravnoteženost biva najprije prekidana, a onda se sasvim gubi. *Crescendo* nereda i progresivna razbarušenost forme jedan je od načina da se signalizira porast uzbuđenja, napredovanje zanosa, uspinjanje k ekstazi: približavanje uma Bogu.

3.

Pokušat ću sada ove niti, zajedno s nekim drugima, uplesti u zajedničku pređu. Najprije nekoliko općenitih napomena.

Želimo li govoriti o književnom djelu kao o umjetnini, moramo tražiti upravo dimenzije koje se ne mogu izreći ni na koji drugi način osim činom umjetnosti. Moramo nekako izreći upravo ono neizrecivo. Do neizrecivog u *Hymnus ad Deum*

---

u promatranju Božjega lica na onom svijetu, zapravo se ne smije odviše detaljno govoriti (96-100).

dovest će nas razlozi koji su potakli Marka Marulića na sljedeće odluke, odluke svjesne i zamašne: pisati pohvalu Bogu; tu pohvalu uobličiti upravo u pjesmu; za početak, finale i kraj te pjesme iskoristiti motiv Muze; u pjesmi uspostaviti paralelan tok, čak isprepletanje, dinamike zanosa (rast – vrhunac – utihnuće) i statičnih normi (versifikacijskih i stilskih).

Sve ostalo promašuje metu. Umjetničku dimenziju Marulićeva djela nećemo uhvatiti pronalazeći književne izvore i uzore, dekodirajući aluzije, registrirajući kurentne motive i retoričke topose. Ovakvi će lovovi i pobranja samo pomaknuti dilemu za jednu stepenicu naviše; sve te izvore, aluzije, motive i topose opet ćemo morati *interpretirati*, reći kakvu im svrhu namjenjuje nadređeni okvir konkretnog Marulićeva teksta. Ne učinimo li to, bolje je otvoreno priznati da Marka Marulića čitamo kao poslušnog lutka koji pleše na koncima “starih pjesnika” ili “svoga vremena.”

Tvrdim da su svi efekti *Himna Bogu* elementi koje moramo složiti u koherentnu cjelinu. Tvrdim, dalje, da je ta cjelina umjetnička. Kako ćemo umjetnost prepoznati? Po njezinom učinku. Riječima Gordane P. Crnković iz književne studije *Imagined Dialogues*:

Before and outside of the contact with a literary work, we – the readers – might not be aware of something that limits us. We learn about this limiting “something” through the liberating chemistry of our encounter with a literary work, where we might try to grasp the nature of that liberation. What was it we were liberated from? How did it happen? Through its liberating effects, a literary work at the same time indirectly points at that which it liberates us from. A simple example of this can be a situation in which imagination and playfulness present in a literary work can help us activate our own hidden potentials for being imaginative and playful. By so doing, they might also make us more aware of the prosaic, mechanistic, and repetitive frames that govern our lives. In other words, a literary work provokes a liberating reaction (e.g., a reader’s playfulness), which, in turn, points at something (the lack of playfulness in everyday life) that is now articulated as a limitation precisely by and through this opposing and liberating literary reaction, and not before and outside of it, independent of the act of reading. It is precisely when we experience playfulness in our contact with a literary work, that we can feel the lack of it in our everyday lives.

(...) I use the term “closure” when referring to the various limitations that literature articulates by reacting to them. My notion of “closure” stands for a broad variety of conceptual and social frames that “enclose” people within a given mode of life and prevent the breakthrough of new and liberating ways of thinking and acting.⁸

⁸ Gordana P. Crnković, *Imagined Dialogues: Eastern European literature in conversation with American and English literature*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 2000, s. 10.

Prema tome, pitanje koje sebi moramo postaviti glasi: na koje “zatvorenosti” (*closures*) reagira *Hymnus ad Deum*?

Odgovora mora biti više, i oni su nužno heterogeni. Neke “zatvorenosti” pripadaju sferi univerzalnog i općeljudskog; neke su povijesne; neke su, opet, toliko individualne da provociraju osobnu reakciju, upravo nas tjeraju da progovorimo vlastitim glasom. No, množina i raznolikost mogućnosti nisu razlog za pesimistični relativizam, za slijeganje ramenima uz konstataciju “ukusi su različiti.” Odgovori koje književnost izaziva istovremeno su i poticaji. Izricanje jednog pojedinačnog odgovora odmah otvara vrata ostalima; jedno istraživačko putovanje prostorom slobode otvara i mogućnost za daljnje ekspedicije preko Novih Granica, mimo vanjskih kriterija ispravnosti i glasova autoriteta.

4.

Sed non tacuisse iuuabit, kaže Marulić. Usprkos ograničenosti vlastitog talenta, usprkos nemoći čovjeka nasuprot Božje slave, važno je o Bogu *govoriti*. Zašto? Poučava nas Marulićev *Evandelistar*, u poglavlju *O razmatranju*:

Nihil quippe ita mouet atque allicit animum ad colendum omnium autorem Deum ut opera eius cogitatione percurrendo beneficiaque perpendendo, quę omnem taxationem supereminet et excedunt, immensa atque infinita eoque magis optanda ac desyderanda quo minus humano ingenio explicari comprehendique possint.⁹

Jedan od putova k Bogu jest djelovanje, ali drugi je put *razmatranje*, kontemplacija, razmišljanje o “Božjim djelima i dobročinstvima.” Dnevnik kontemplacije – to je *Hymnus ad Deum*.

Valja zapaziti da netom citirani odjeljak *Evandelistara* ponavlja paradoks koji susrećemo na početku *Himna Bogu*. Put do Boga vodi kroz nemogućnosti, kroz proturječja: treba izmjeriti ono što nadvisuje svako vrednovanje, smrtne riječi trebaju se uhvatiti ukoštac s besmrtnom divotom. No, u *Evandelistaru* dobivamo i važnu dodatnu uputu: za onim što ne možemo objasniti i pojmiti treba čeznuti i žudjeti upravo *zbog* te neobjašnjivosti (*eo magis...*). Rečeno modernim rječnikom, treba otići onkraj granice racionalnog.

Dakle, ako je *Hymnus ad Deum* književna kontemplacija, ona će biti uspješna ukoliko odrazi začudnost i zaumnost, ukoliko mjestimičnom neobjašnjivošću i višeznačnošću “zakoči” um čitaoca. Kako da shvatimo radoznala pera pomoću kojih čovječji um prodire u visine / dubine (potonja je dvoznačnost omogućena leksički, jer latinski *alta* može značiti i “visoko” i “duboko”)? Što je otajna spilja

---

⁹ E. 1,26: *De contemplatione*, prema: M. Marulić, n.dj. (bilj. 6), sv. I, s. 506. – “Zaista, nema ničeg što bi duh poticalo i mamilo da štuje Boga, tvorca svih stvari, tako kao putovanje mišlju kroz Božja djela i vaganje Njegovih dobročinstava, koja nadvisuju i nadilaze svako nabranje, neizmjerena i beskrajna, a za njima treba to više čeznuti i žudjeti, što se manje mogu ljudskim umom razjasniti i obuhvatiti.”

u kojoj se skriva Bog? Kako zapravo predočiti sadržaj rečenice iz 41-44, nešto o Zemlji u središtu svijeta? Zašto u opisu atmosferskih pojava najviše prostora dobivaju snijeg i putnik zalutao u snježnoj pustoši (55-59), toliko prostora da nastaje neuravnoteženost, te se snježna pustoš na određen način osamostaljuje, nadjačava sve ostale atmosferilije? Što znače školjke Crvenog mora, zatrudnjele od nebeskog sjemena (82-84)?

Kako sam gore spomenuo, daju se naći paralele koje bi mogle rasvijetliti genealogiju ovih slika. Daju se identificirati lektirna mjesta koja su Marulića mogla nadahnuti, i druga mjesta gdje su iskorištene ideje frapantno slične Marulićevima.¹⁰ No, sve lektirne paralele nadjačava upravo zbunjujuća *neobjašnjivost* slika; sama ta neobjašnjivost postaje važan adut *Himna Bogu*, znakovit strateški potez ove pjesme.

Neobjašnjive slike djeluju na čitaoca, provociraju ga. Čine to na dva načina. S jedne strane, one nastupaju kao zagonetke, tjeraju čitaoca u potragu za objašnjenjem, pozivaju ga da asocira. Kao u modernoj poeziji ili u Vergilijevim *Bukolikama*, u ovoj igri nema "točnih" rješenja, odnosno — sam čitalac mora odlučiti koje je rješenje točno, i zašto će baš to rješenje proglasiti točnim. Pritom čitalac ne mora ostati ograničen na područja "lijepe književnosti" ili "imitacije i amplifikacije."

Hymnus pokušava uspostaviti odnos s Bogom u okviru kršćanske religije; u skladu s tim, nekoliko slika dodiruje općepoznate motive kršćanske mitologije. Skrivanje Boga u spilji dovodi u pamet dramu Isusova rođenja. Nepregledna bjelina snijega podsjeća na beskraj božanske svjetlosti, o kakvoj govori Dante i koja je kvalitativno nadmoćna svjetlosti ovoga Sunca. Božansko sjeme koje pada u zemaljsko krilo upućuje na Marijino začecje.

Koja je implikacija ovakvih asociranja? Dok razrješujemo začudnost analogijama, "Božja povijest" o kojoj znamo iz Biblije potvrđuje se kao događaj izvan vremena i u svakom vremenu, istina koja se odigrava uvijek i svuda, pa i sada, za vrijeme čitanja — samo je treba prepoznati.¹¹

Drugi način na koji slike djeluju jest izravno izazivanje emocija. Ružičasto lice mjeseca, grandiozno nejasni mehanički zakoni koji održavaju zemlju u središtu svijeta, nepravilan ritam kojim zrna tuče udaraju o tlo i od njega odskakuju, blještavo bijela krila snježne oluje; takve slike proizvode emotivno stanje zanosa, uzbuđenja, ekstaze. Sve su to reakcije koje nastaju pri susretu s uzvišenim.

Dok izaziva asocijacije i emocije, *Hymnus ad Deum* otkriva svoju novu dimenziju. *Hymnus* je i više od dnevnika kontemplacije, više od ekspresije duhovnog stanja. *Hymnus* je i medij za *proizvodnju* kontemplacije, ili točnije —

¹⁰ Vidi *Dodatak 2* na kraju ovog rada, za paralele koje mogu "objasniti" slike radoznalih pera, otajne spilje, školjaka zatrudnjelih s neba. Naravno, te paralele izazvat će i nova pitanja.

¹¹ Tipološka interpretacija slika postupak je koji smo naučili od Marulića. Odmah ćemo se sjetiti da *Davidijadu* zaključuje *Tropologica Davidiadis expositio*. Znakovit je i način na koji Marulić u *Repertoriju*, u natuknici *Contemplatio*, čita jedan simbol iz biblijskih Ezekielovih vizija (Ez 41,7,1): "*Cochleę per quas ascenditur, est contemplatio creaturarum per quam ascendimus ad cognitionem creatoris*" — "Spirale kojima se uzlazi, to je kontemplacija stvorenja, preko koje uzlazimo do spoznaje stvaraoca." (Marko Marulić, *Repertorium*, prir. B. Glavičić, Split: Književni krug, 1998, sv. 1, s. 181.)

za približavanje čitaoca onom stanju koje je plod kontemplacije, stanju koje Marulić naziva *admiratio*. *Admiratio* se pojavljuje u *Evandelistaru*, u nastavku citiranog poglavlja o razmatranju:

Primum itaque cum Propheta ad Deum conuersus dic: *Meditabor in operibus tuis*. Quenam sunt opera ista? Terra, mare, cælum, quorum ille admiratione captus in eam tandem prorupit uocem: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti*. In medio enim firmasti terram sua mole libratam, partim aridam, partim aquis circumfusam. Collocasti tam uaria in mari piscium genera quam in sicco quadrupedum pedibusque carentium reptilium et supra terram aera permeantium uolucrum. Produxisti de terra tot frugum species, tot arborum, tot lapidum, tot metallorum et, qui his uteretur, præstantissimum inter animantia hominem. Tuum opus sunt cęlestia: sol, luna, stellę, quarum cursus, naturas, formam decoremque oculis intuemur, et tamen, qua materia constent, dicere nequimus. Tu cęlum, quo omnia illa circumdantur, extendisti, quod statutis initio reuolutionibus perpetuo moueri ac circumferri uidemus, quemadmodum cętera omnia. Et nos soli – proh nefas! – legem tuam toties præterimus. Miramur præterea nubes pendere, uento concitari, micare ignes, fulmina ruere, pluuias, grandines niuesque defluere et tellurem ab iis irrigari. Quę singula, si digne considerentur, tantum admirationis habent, ut non solum Dei sapientiam, a quo facta sunt, testentur, sed eiusdem potentiam, qua nihil potentius et bonitatem, qua nihil melius possit excogitari.¹²

Admiratio je, dakle, divljenje svijetu koji je Božje djelo – ono, sjetimo se, uvijek i svuda pristupačno Božje djelo. Istovremeno, *admiratio* je i divljenje usmjereno čudesnoj isprepletenosti veza u svijetu, divljenje ustroju koji nadilazi moći ljudskog poimanja.

---

¹² E. ibid, M. Marulić, n. dj. (bilj. 6), s. 506-7. – “Stoga prvo, okrenuvši se zajedno s Prorokom Bogu, reci: Razmišljat ću o djelima tvojim. A što su ta djela? Zemlja, more, nebo; svladan divljenjem prema njima, psalmist je napokon uskliknuo: Kako su veličanstvena djela tvoja, Gospodine! Sve si stvorio u mudrosti. Jer, u sredini si učvrstio zemlju, koju u ravnoteži drži njena vlastita težina, koja je dijelom suha, dijelom oplakivana vodama. Smjestio si u more isto toliko različitih vrsta riba koliko na kopno vrsta četveronožaca, i gmizavaca koji nogu nemaju, i ptica koje iznad zemlje klize kroz zrak. Iz zemlje si izmamio mnogo vrsta usjeva, drveća, kamenja, metala, i onoga tko će se time koristiti, najglavnijeg među živim bićima, čovjeka. Tvoje su djelo nebeske pojave: sunce, mjesec, zvijezde, čije putanje, prirodu, oblik i divotu očima motrimo, pa ipak reći ne znamo, od kakve se stvari sastoje. Ti si razapeo nebo, kojim je sve to obuhvaćeno, nebo koje vidimo kako se vječno kreće i vrti okretajima određenim na početku svijeta, kao i sve drugo. Samo mi – koje li sramote! – tako često prestupamo granice tvoga zakona. Nadalje, divimo se oblacima koji nas natkrivaju, koje nosi vjetar, plamenovima koji bljeskaju, munjama koje udaraju, kiši, tuči i snijegu koji padaju odozdo i natapaju zemlju. Svaka od tih pojava, ako bismo je valjano razmotrili, donosi toliko divljenje da svjedoči ne samo o mudrosti Boga, koji je sve to stvorio, nego i o njegovoj moći, od koje nema moćnijeg, i o dobroti, od koje nema boljeg što bi se zamisliti moglo.”

5.

Daljnja potraga za “zatvorenostima” *Himna Bogu* dovest će nas do nečega što na prvi pogled izgleda ne kao zatvorenost izvanknjiževnog svijeta, već kao zatvorenost samoga *Himna*. Marulićeva pjesma iz opisa kozmogonije i svijeta nešto izostavlja. To nešto je *zlo*.

Hymnus idealizira svijet, brižljivo zaobilazi ili neutralizira sve što bi moglo upućivati na postojanje zla. Ako se čitalac načas otrgne zagrljaju *admiratio*, ako počne uspoređivati *Hymnus* s drugim tekstovima, ili s vlastitim iskustvom, nužno će osjetiti nesklad na sljedećim mjestima:

Prirodne fenomene u st. 49-61 *Hymnus* prikazuje isključivo kao veličanstvene pojave. Munje su, doduše, “zastrašujuće” (*horrendi tonitrus*, 51), bure i oluje “grozovite” i “divlje” (*tempestas dira, saeuae procellae*, 61), no sve to ne nanosi nikakvo zlo; munje udaraju visoke planine, a Bog rastjeruje bure i oluje (te vraća lijepo vrijeme). Čak i tuča i snijeg, nepogode najpogubnije za poljodjelski svijet, u *Himnu Bogu* postaju prvenstveno fascinantne slike; oči koje ih promatraju ne misle na vinograde i usjeve, kao što i putnik zalutao u snijegu ne misli o vlastitoj sigurnosti. Naravno, u *Himnu* zemlja nikad ne razočara nade zemljoradnika, ne postoje loše žetve i bolesti (63-64).

Hymnus hvali Boga koji je stvorio kopnene životinje, ptice i bezbroj vrsta u moru (69-73); no, biblijska Knjiga Postanka (Post 1-2) javlja da je petog dana Bog stvorio “morske grdosije i svakovrsne žive stvorove što mile i vrve vodom” i ptice, a šestog dana “stoku, gmizavce i zvjerad svake vrste.” Ono što *Hymnus* pažljivo zaobilazi, a čega će se sjetiti čitalac koji poznaje Bibliju, jesu gmazovi i Behemoti. Ta stvorenja mogu asociirati na zlo, na čudovišno.¹³

Napokon, *Hymnus* poznaje ljudsku civilizaciju ili u neiskvarenom liku poljoprivrede, idealnog sustava gdje plemeniti rad donosi pravičnu nagradu, ili je civilizacija *bezlična*, tako da rude dolaze iz utrobe zemlje na površinu same od sebe, prerađuju se samoinicijativno (76-81). Ovaj odjeljak najviše će zbuniti čitaoca koji u Marulićevoj poeziji sluša odjeke drugih tekstova. Četiri metala, utroba zemlje, materija prikazana kao aktivni subjekt – sve to aludira na ovidijevski opis četiri doba svijeta iz *Metamorfoza*, opis i danas poznat kao školska lektira:

nec tantum segetes alimentaque debita dives
poscebatur humus, sed itum est in viscera terrae,
quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris,
effodiuntur opes, inritamenta malorum.
iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
prodierat, prodit bellum, quod pugnat utroque...¹⁴

¹³ Mogući razlog za Marulićevu odbojnost prema gmazovima slutimo opet čitajući Repertorij, odnosno ekscerpte iz Origena, također pod natuknicom *Contemplatio: “Cogitationes bonę et malę, uolatilia cęli et reptilia terrę.”* – “Dobre i loše misli, ptice nebeske i gmazovi zemaljski.” (R. 1,239)

¹⁴ Ov. *Met.* 1,137-142. – “Od bogatog tla ne traže se samo usjevi i potrebna hrana, već se pošlo u utrobu zemlje, iskopana bivaju blaga što ih zemlja sakri i primaknu sjenama Stiksa, blaga, mamac na zlodjela. Eto, odande već izade pogubno željezo i od željeza pogubnije zlato; izlazi rat, što se tuče i prvim i drugim...”

Aluzivnost Marulićevih stihova tako se okreće protiv osnovne ideje teksta. Za onoga tko postane svjestan aluzije nestaje moć *admiratio*; tko dekodira aluziju morat će konstatirati razdor između *Himna* i *Metamorfoza*, neizostavno će uvidjeti da *Hymnus* govori o blagu i civilizaciji zanemarujući njihov učinak na moral.¹⁵

Hoćemo li pokušati neutralizirati napetost koju je stvorilo naše aluzivno čitanje? Hoćemo li posegnuti za objašnjenjem da je pjesnik tako naučio, da motiv blaga i bogatstva ovoga svijeta kod Marulića automatski aktivira ovidijevske jezične sklopove, bez naknadnog razmišljanja i procjene umjetničkog efekta? U tom slučaju morat ćemo književnom djelu oduzeti nešto vrijednosti.

Možemo potražiti drugi izlaz, i prigovoriti da aluzivnim čitanjem činimo nepravdu tekstu, da pravimo iz buhe slona i tako pretjerujemo u interpretaciji. No, tada dijelimo načine čitanja na "ispravne" i "pogrešne", propisujemo tekstu (i sebi) područje na kojem se smije (i smijemo) kretati; bježeći od jedne zatvorenosti, upadamo u drugu.

Možemo, međutim, rasuđivati na treći način. *Hymnus ad Deum* promatra svijet (prirodne fenomene, živa bića, civilizaciju) drugačije nego što to mi činimo. Kakav je to naš pogled? Eto, čak i kad slavimo svijet kao Božje djelo, osjećamo neodoljivu potrebu da u slavopojke dodamo gorkog, manihejskog začina, osjećamo neodoljivu potrebu za isticanjem da i zlo postoji, da je netko za postojanje zla kriv i da se to ne može prešutjeti. Čim smo se sjetili zla, čarolija je nestala; umjesto da se penjemo spiralom zanosa koju nudi *Hymnus*, mi od teksta tražimo odgovornost, stavljamo tekst na vagu i on ne zadovoljava naše potrebe.

Što će biti ako obrnemo ovaj odnos? Možemo li prihvatiti mogućnost da mi ne zadovoljavamo tekst – da je naša *vjera* preslaba za zahtjeve *Himna*?

Hymnus ad Deum, slično Bibliji, ne postoji samo zato da bi bio lijepa književna umjetnina. *Hymnus* nudi put do Boga. Shvatimo li ga ozbiljno, suočit ćemo se s neugodnim pitanjima. Želimo li ići tim putem? Znamo li sami bolji put? Koliko nam, uopće, *treba* putovanje Bogu?

Marko Marulić u *Hymnus ad Deum* uložio je, smatram, sve svoje snage, napregnuo se do te mjere da je anticipirao umjetničke spoznaje kasnijih doba. Činio je to s jakim razlogom: bilo mu je izuzetno važno da *Hymnus* utječe na čitaoca. Marko Marulić kakvog poznajemo iz njegovih djela duboko je religiozna osoba; njemu bi vjerojatno bilo najmilije da *Hymnus ad Deum* u čitaocu potakne kontemplativnu ekstazu. Kad se suočimo s kušnjom na koju nas stavlja *Hymnus*, shvaćamo da za kontemplativnu ekstazu mi danas nismo spremni. Na primjer, što se pisca ovog teksta tiče, njegov je krajnji domet niz pitanja kojima završava prethodni pasus. Pa opet – iz pitanja nastaje napetost, ista ona koja nastaje kad Bog i osobnost pokušaju prodrijeti u okvir književno-znanstvenog diskursa. Ta napetost, te napetosti, znak su da djeluje oslobodilačka funkcija *Himna Bogu* Marka Marulića.

---

¹⁵ Usporedi također npr. Plinijevo poglavlje o biserima (v. *Dodatak 2* uz ovaj tekst); i ono je izrazito moralizatorski intonirano. Intonaciju je Marulić itekako zapazio; potvrđuje to ekscerpt iz Plinija u *Repertoriju*, uz natuknicu *Luxuria*: "*Luxuriam notat de margaritis 102.*" – "Žigoše raskoš što se bisera tiče, s. 102." (R. 2,130).

Dodatak 1

Hymnus ad Deum

Marci Maruli foeliciter incipit.

Nunc sublime ferens tran' ardua nubila mundi
 magnanimum, mea Musa, pedem, trans sydera coeli
 ad superas scandens arces atque aurea templa
 aethereo fer sacra Patri fidibusque canoris
 5 aera permulcens Diuinas concine laudes.
 Tuque faue coeptis, nostram nec sperne Camenam,
 magne Pater, quanquam digno tua numina cantu
 non colimus; quisnam dictis mortalibus aequet
 immortale decus? sed non tacuisse iuuabit.
 10 O coeli terraeque sator mundique uerenda
 maiestas nullumque Deus reticende per aeuum;
 aeternae o rerum genitor cui summa potestas,
 infinita boni uirtus, sapientia prima;
 cui neque principium nec in ullo tempore finem
 15 constituo; superas solus longe omnia secula
 tempus in omne idem, sine † mensura modoque
 ipsi par tibi, cui conferri nulla queat res,
 et cuius formam concessum efigere nullo
 ingenio nullisque datum perscribere chartis,
 20 et quem nulla uirum scrutantibus excita pennis
 mens capit, alta licet potis est penetrare; sed ultra
 ipse lates procul archano semotus in antro,
 magnus ubique Deus, facti infectique repertor,
 auctor cunctarum et moderator denique rerum.
 25 Tu chaos antiquum confusaque semina mundi,
 quaeque suis discreta locis, secedere certa
 lege iubes magno complectens omnia coelo.
 Tu clarum Titana creas qui lumine largo
 sydereum circum curru uectatus Olympum
 30 alternas nobis rediens daret ordine lucas,
 Tu roseum lunae uultum stellasque minores,
 ut, dum lentus habet mortalia corpora somnus,
 lustrarent tacitas nocturno lumine terras.
 Diuidis inde diem a tenebris mensesque reducis
 35 et partita quater sua tempora sufficis anno
 restituisque uices quibus unco uomere putrem

Dodatak 1

Himan Bogu

Marko Marulić

- Sada pružajući uvis, nad vrtoglavicu nebeskih oblaka,
junačku stopu, Muzo moja, nad svemirske zvijezde
k dvorima dižući se višnjim, do svetišta uzlazeći zlatnih,
eterskom Ocu prinos ponesi, pa strunama zvonkim
5 uzduh milujući blago božansku zapjevaj hvalu.
Ti pak podrži pothvat, poeziju moju ne prezri,
veliki Oče, premda te pijevom dostojnim božanstva
štovati ne znam; ta tko bi riječima smrtnim dostigao
besmrtnu divotu? Ipak, ugodit će tko šutio nije.
- 10 Začetniče neba i zemlje, strahopoštovanjem slavljeno veličanstvo
svemira, bože kog prešutjeti ne smije nijedno vrijeme,
o, vjekovječni sveroditelju, čija vlast je najviša,
snaga dobrote beskonačna, mudrost zauvijek prva;
kome ne usudim se početak ni kraj ma u koje vrijeme
15 smještati; jedini trajanjem nadilaziš vijeke vjekova,
isti u sva vremena, (...) nemjerljiv, i samo
sebi si jednak, s tobom se ništa porediti ne da,
tvoje obličje prikazati nije dopušteno talentu
ničijem, nije dano opisati ni na jednom listu;
- 20 tebe obuhvatiti ne može čovječji um, čak ni nošen
perima znatiželjnim, makar je kadar dubine proniknuti; još dalje
ti se kriješ, u nedogled odmaknut, u spilji tajanstva;
veliki si posvuda Bog, i stvorenog i nestvorenog pokretač,
stvaratelj, potom i ravnatelj svekolikih stvari u svijetu:
- 25 Ti zapovijedaš kaosu prvotnom, neredu sjemenja
svijeta, da se rasporedi na svoja mjesta, da se razdijeli redom
zakonitim, Ti oko svega obavijaš veliko nebo,
Ti si stvorio sjajnog Titana, da u obilju bljeska
putuje kolima okolo zvjezdanog Olimpa, kako bi
30 vraćanjem donosio nama pravilnu izmjenu dana;
Ti i ružičasto lice mjeseca, i manje zvijezde
dade, da bi, tromost kad sanena obuzme tijela smrtnika,
noćnim blještavilom obasipali utihle krajeve zemaljske.
Odvajaš dan od tmine, i vrtiš kolo mjeseci,
- 35 godinu podvrgavaš dobima, vlast na četvero razdijelivši,
ponavljaš čase kad kukastom oštricom rala masnu

pinguibus in campis glebam uersaret arator;
et quibus aut messor fruges, aut uinitor uuas
cogeret, ante acti gratissima dona laboris;
40 et quibus immites tectus Lare temneret Euros,
otia laetus agens. Per Te foeta ubere tellus,
aequatis circum spatijs distante profundi
conuexa regione poli pariterque remota
orbe quidem in medio librata mole pependit;
45 quam tumidis uastae uallarunt fluctibus undae,
Oceanusque parens animantium squamigerarum;
quamque etiam obliquo torrentia flumina lapsu
fregere et dulcem coelo ostendere liquorem.
Tu uentos spirare iubes, tu rore madentes
50 foecundas campos et densis imbribus arua,
horrendosque cies tonitrus et nubila flamma
disijcis et rapido feris altos fulmine montes;
Teque uolente ruens crepitanti grandio fragore
aspera pulsat humum numero concita saltu;
55 Teque uolente niues late candentibus alis
peruolitant hyememque ferunt camposque patentes
occluere, uagus frustra cum forte uiator
ter notum quaesiuit iter, ter deuius alto
frigore contactis gelidisque errauit in aruis.
60 Tu tempestatem diram saeuasque procellas
colligis atque fugas rursus redeunte sereno.
Per Te terra suos educit prodiga foetus
frugifero partu nunquam frustrata coloni
spem cupidam, sata laeta ferens et dulcia Bacchi
65 munera, in apricis flauentem collibus uuam,
herbasque et uario uernantia prata colore,
foelices arbusta simul pendentia ramos,
et nemora, et nubes tangentem uertice sylvam.
Tu pecudum genus omne simul, genus omne ferarum,
70 et uolucrum uarios arguto gutture cantus
edentum lapsuque uago per inane uolantum
esse iubes, totidemque salo degentia uasto
corpora quot superas tellus sustentat ad auras.
Per Te post uarium terrae coelique decorem,
75 post tot res genitas cumulo copia cornu
orbis adauxit opes; et iam uenere metalla
quaesita in uenis terrae, pulchrumque superne
efulsit flauis genus auri, argentea massa
canduit et duri riguit noua lamina ferri,
80 utilis et multos olim difluxit in usus

- grudu na poljima plodnim oraču razrovati valja,
čase kad žeteocu skupljati je žito, vinogradaru grožđe,
sve te nadasve mile darove minulog truda,
- 40 čase kad u okrilju doma ne haje za surovu južinu
čeljad, dokona i vesela. Po Tebi je rodnica zemlja
obješena – uokolo ravnomjernim rasponom teče ispučen
bezdan nebeskog svoda, odmaknut posvuda jednako –
uprav u središtu svemirskog kruga, masa u ravnovesju;
- 45 nju su obzidali nabujalim strujama nepregledni vali,
s njima i ocean, roditelj roda krljuštonosnih bića;
nju su strujanjem probili, u vrtlogu zavojitih putanja,
povodnji, nebeskom svodu pokazali slatku bistrinu.
Ti zapovijedaš vjetrima da pušu, ti si poljanama
- 50 plodnost kad ih natopi rosa, i njivama kad ih zalije pljusak,
pritom i grmljavinu goniš strahotnu, i oblačine ognjem
raskidaš, strelovitim biješ bljeskom visoka brda;
tvojom voljom obara se tuča uz bahat i grohot,
ljuta lupa o zemlju, podjarena bezbrojem odskoka;
- 55 tvojom voljom lepršaju snijezi, krilima blještavila
bijeleći se nadaleko, i donose zimu, i široke su poljane
sakrili; tada se izjalove pokušaji putnika potukača;
triput je iskao znanu stazu, triput zabludjevši
luta ledenim njivama, okovanim dubokom studij.
- 60 Ti nevere grozovite i provale divljih oluja
pripremaš i rastjeruješ, kad se iznova vrati vedrina;
po tebi zemlja širokogrudno iznosi urode svoje,
rađanjem plodonosnim nikad ne iznevjeri težakove nezasične
nade, usjev obilan daje i slatke darove
- 65 Bakha, grožđe koje se plavi po sunčanim dolcima,
trave i livade preobražene proljećem šarenih boja,
uz njih i voćnjake u kojima rodne šire se grane,
gajeve, dubravu koja vršcima oblake tiče.
Ti zapovijedaš postanak svega roda živina,
- 70 svega roda zvjerinog i ptica lakokrilih što iz grla
zvonkog izvijaju pijev svakovrsni, leteći putanjom
slobodnom kroz prazninu; a u slanom prostranstvu pučine
stvorova onoliko koliko i na kopnu pod kapom nebeskom.
Po tebi, nakon različitih ukrasa zemlje i neba,
- 75 nakon premnogih postanaka, prepunim rogom obilje
riznicu svijeta obogati; i eto, stigoše metali
nađeni u žilama zemlje, i krasno je na danjemu svjetlu
sinulo žuto zlato, srebreno grumenje je blještavobijelo
zasjalo, čvrstog se željeza novina u listove skrtnula,
- 80 koristan za mnoge svrhe u ono doba se razlio

aenea materies calidis liquefacta caminis.
Tum, quem Erythraei foelicibus aequoris undis
progenerant grauidae coelesti semine conchae,
unio difusi lactis candore decorus;
85 tum uarij, quos Indus habet, micuere lapilli
perspicuo poenitus late fulgore nitentes;
tumque aliae uenistis, opes, quas promere uersu
infinitus erit labor, et iam fessa uagato
sudat Musa pede atque unum nunc dicere restat,
90 O Rex omnipotens, magnum et memorabile factum.
Nam genus humanum, quod nulla in parte careret
formae animique bonis, dextra formasse potenti
diceris et gentem, totum quae cuncta per orbem
possideat rebusque simul potiatur opimis;
95 et quae quicquid habet aer, mare, flumina, tellus,
posset habere sibi, mox fato functa supernas
expletura foret sedes omnesque per annos
conspectu fruitura tuo, quae sola beatum
fertur uita uirum; tanta est reuerentia uisi
100 Numinis et sacro tantum decus emicat ore.
Sed nimis alta cano, nullis concessa cothurnis
Aggredior; quo me tantarum culmine rerum
captum, Musa, rapis? Quae si tibi forte darentur
promere posse palam, num tanti carminis orbis
105 esse capax poterit? Nunquid confinia coeli
non angusta forent? Sed nec tibi dicere fas est
quae quoque scire nefas; archanum denique mundi
hic Deus est, cui nosse datum, qui solus in omnes
ingreditur latebras causasque et nomina rerum
110 cuncta habet ante oculos et certa lege gubernans
ardua syderea super aethera sede recumbit.
Ergo pone chelym, tacita iam mente uoluta,
Vrania, Deum, quem totum exponere secla
Nulla queunt; hic est, hic est et trinus et unus,
115 terrarum coelique potens, quem (ut spero) facultas
uisendi dabitur tunc cum telure leuatis
stelliferi nobis adytus reserabit Olympi.

bakrene kovine lijev, u zagrijanim rastaljen pećima.
Potom, porod što donose na svijet u bogatim valima
Crvenog mora školjke, kad od nebeskog sjemena zatrudne:
biserje koje se diči bjelinom razlivena mlijeka;
85 potom su zasjali različni iz rijeke Inda kamičci,
koji unutarnjom vatrom prozirnosti blistaju nadaleko;
potom stigoste vi, bogatstva druga; iznijeti vas
stihom trud bi bio beskonačan, a već Muza se poti,
stopu joj izmori lutanje, te samo još jedno je reći,
90 Kralju o svemoćni, veliko i vele znamenito djelo.
Ljudsku vrstu, takvu da joj neće nedostajati nijedno
blago obličja i duha, desnicom si oblikovao moćnom,
kako kažu, i rod što svim na svijetu zavladatai
može, i pritom osvojiti svako blago i bogatstvo;
95 vrstu takvu da u zraku, u moru, u rijekama, na zemlji,
sve prisvojiti mogne; a i da poslije, kad rok joj mine,
počne naseljavati stanove gornje, u vjekova vijeke
tebe da gledati smije; jedino to je život
blaženih, kako se priča; toliko vrijedi štovanje
100 boštva i tolika krasota iskri iz svetog lica.
Ali o odviše uzvišenom pjevam, dotičem ono što
ne smije nijedan poet; kamo me, vrhuncem veličanstvenosti
opčinjenog, zanosiš, Muzo? Čak i kad bi ti dano bilo
iznijeti tajnu na vidjelo, bi li toliku pjesmu
105 svijet obuhvatiti mogao? Ne bi li se granice neba
tijesnima pokazale? No ti govoriti ne smiješ o onom
što se ni znati ne smije; konačno, otajstvo svemirsko
ovaj je Bog, kom dana je spoznaja, koji jedini
prodire u sve tmine, uzroke i imena svekolikih
110 stvari sagledava, prema zakonu čvrstom ih ravna,
ponad vrtoglavog etera na zvjezdanom tronu sjedi.
Odloži zato gitaru, sad bezglasnom prebiri mišlju
Boga, Uranijo, koga čitavog opisati ne može
ništa vremenito; on je, on je i trojak i jedan,
115 zemlje i neba gospodar; gledati njega (nadam se)
dat će nam se onda kada sa zemlje uzneseni budemo,
te nam zvjezdonosnog Olimpa on otkračuna dveri.

Dodatak 2

**2.1 Edmund Spenser (1552?-1599),
“An Hymn of Heavenly Beauty” (1596), st. 134-140**

Thence gathering plumes of perfect speculation,
To imp the wings of thy high-flying mind,
Mount up aloft through heavenly contemplation,
From this dark world, whose damps the soul so blind,
And, like the native brood of eagles' kind,
On that bright Sun of Glory fix thine eyes,
Clear'd from gross mists of frail infirmities.¹⁶

2.2 Ciceron, *O proricanju* (Div. 1,17)

Sed quo potius utar aut auctore aut teste quam te? cuius edidici etiam versus,
et lubenter quidem, quos in secundo <de> consulatu Urania Musa pronuntiat:

“Principio aethereo flammatus Iuppiter igni
Vertitur et totum conlustrat lumine mundum
Menteque divina caelum terrasque petessit,
Quae penitus sensus hominum vitasque retentat
Aetheris aeterni saepta atque inclusa cavernis”¹⁷

¹⁶ “Skupljajući otud perje savršenog viđenja / da ga ucijepiš krilima svog uma što leti visoko / digni se u zrak razmatrajući nebo, / s ovoga tamnog svijeta, čija vlaga dušu zasljepljuje tako; / i poput poroda orlova soja, / u blještavo sunce slave uperi oči svoje / pročistivši ih od kalne magle krhkih slaboća.” – *Ucjepljivanje perja u krila* metafora je posuđena iz sokolarstva; usađivanjem pera liječi se povrijeđeno krilo, ozlijeđenoj se ptici vraća sposobnost letenja. “Ljudski um u potrazi za vizijom božanstva mora početi od pažljivog razmatranja stvorenog svemira, kako bi dedukcijom stigao do Tvorčeve dobrote.” (Enid W e l s f o r d, *Spenser: Fowre Hymnes, Epithalamion. A Study of Edmund Spenser's Doctrine of Love*, Oxford, 1967, s. 169, bilj. uz stih 135).

¹⁷ “No, tko će mi biti bolji autoritet ili svjedok od tebe? Čak sam i tvoje stihove naučio napamet, i to rado; one koje u drugoj knjizi *Konzulata* izriče Muza Uranija: ‘Na početku, eterskim ognjem rasplamsan Jupiter / kruži i čitav svijet obasjava sjajem, / božanskim umom nebo i zemlju dohvaća, / umom što u sebi zadržava ljudske osjete i živote, / ograđuju ga i zatvaraju spilje vječnoga etera.’”

2.3 Plinije, *Prirodnoznanstvo* (Plin. Nat. Hist. 9,54-56)

(105) Sed quota haec portio est reputantibus purpuras, conchyliia, margaritas! Parum scilicet fuerat in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite totoque corpore a feminis iuxta uirisque gestarentur. Quid mari cum uestibus, quid undis fluctibusque cum uellere? Non recte recipit haec nos rerum natura nisi nudos? esto, sit tanta uentri cum eo societas: quid tergori? parum est, nisi qui uescimur periculis etiam uestiamur? adeo per totum corpus anima hominis quaesita maxime placent?

(106) Principium ergo columenque omnium rerum pretii margaritae tenent. Indicus maxime has mittit oceanus inter illas beluas tales tantasque, quas diximus, per tot maria uenientis, tam longo terrarum tractu et tantis solis ardoribus. Atque Indis quoque in insulas petuntur et admodum paucas: fertilissima est Taprobane et Stoidis, ut diximus in circuitu mundi, item Perimula, promunturium Indiae. Praecipue autem laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris Rubri.

(107) Origo atque genitura conchae est haud multum ostrearum conchis differens. Has ubi genitalis anni stimularit hora, pandentes se quadam oscitatione impleri roscido conceptu tradunt, grauidas postea eniti, partumque concharum esse margaritas pro qualitate roris accepti. Si purus influxerit, candorem conspici; si uero turbidus, et fetum sordescere; eundem pallere caelo minante: conceptum ex eo quippe constare, caelique eis maiorem societatem esse quam maris: inde nubilum trahi colorem aut pro claritate matutina serenum...

(...)

(112)... Dos omnis in candore, magnitudine, orbe, leuore, pondere, haud promptis rebus in tantum, ut nulli duo reperiantur indiscreti: unde nomen unionum Romanae scilicet inposuere deliciae, nam id apud Graecos non est, nec apud barbaros quidem inuentores eis aliud quam margaritae.¹⁸

---

¹⁸“(105) Ali kolik je udio ovoga [tj. obilja morskih gastronomskih specijaliteta] kad se sjetimo grimiza, skrleti, biserja! Doista, ne bi bilo dosta trbuhe nabiti morem, treba more nositi i na rukama, na ušima, na glavi i čitavom tijelu, trebaju to činiti žene kao i muškarci. Kakve veze imaju more i odjeća, valovi i struje s vunom? Recimo da trbuh još i može biti tako prisno povezan s morem; otkud tu leđa? Nije dosta da nas hrane opasnosti, i odijevati nas moraju? Na taj način čitavom tijelu najviše godi ono što je dobiveno po cijenu ljudskog života? (106) Dakle, prvo mjesto i vrh među dragocjenostima zauzimaju biseri. Daje ih najviše Indijski ocean, među ostalim raznovrsnim i mnogobrojnim stvorovima koje smo opisali kako stižu preko mnogih mora, s velikih kopnenih udaljenosti i iz silnoga sunčeva žara. I Indijci biserje nabavljaju na otocima, i to na samo nekoliko njih; najplodniji su Cejlon i Stoida, kako smo spomenuli u zemljopisnom dijelu, te indijski rt Perimula. Posebno je hvaljeno biserje iz okolice Arabije, u Perzijskom zaljevu Crvenog mora. (107) Porijeklo i stanište biserne školjke prilično su slični kao kod ostriga. Kako saznajemo, čim ih potakne rodno vrijeme godine, otvaraju se, kao da zinu, te ih ispuni oplodnja rose; trudne, kasnije rađaju, a porod školjki su biseri, ovisno o kakvoći primljene rose. Ako je unos bio čist, vidi se sjaj, ali ako je bio mutan, i plod će biti nečist; ako je nebo tmurno, biser je blijed; baš po tome je jasno da je biserje začeto od neba, i da je jače povezano s nebom nego s morem; otud dobiva mutnu nijansu oblaka, ili jasnoću jutarnje vedrine (...) (112)... Sva je vrijednost bisera u sjaju, veličini, oblosti, glatkoći, težini; te su osobine toliko rijetke da se ne mogu naći dva istovjetna; otud ime *uniones*, “unikati”, koje je sigurno nametnula rimska izbirljivost; tog imena nema kod Grka, a i kod barbara, koji su to otkrili, ne zovu se oni drugačije nego biseri.”